

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ НЕЗАКОННОЇ МІГРАЦІЇ

У статті досліджено питання міграції в Україні. Вказано види міграції (внутрішня й зовнішня) та охарактеризовано її структуру за територіальною, часовою ознаками, за способом реалізації, по відношенню до держави й за ступенем державного контролю. Акцентовано на злочинах, пов'язаних із незаконною міграцією.

Ключові слова: міграція, населення, регіон, незаконна міграція, злочинність.

I. Вступ

Сучасний стан розвитку українського суспільства, його економічних, політичних, ідеологічних, правових і моральних складових характеризується прагненням до здобуття європейських цінностей, а також масштабними процесами, що передбачають, зокрема, відкритість суспільства та розширення міграції.

Загальновідомо, що зазвичай міграція населення має позитивний соціальний характер. Передусім, раціональна, правильна організація переміщення громадян сприяє розвитку нових робочих місць, позитивно впливає на інфраструктуру міст і селищ, допомагає втілювати творчі плани людини, сприяє розвинутому туризму тощо.

Проте останнім часом спостерігають збільшення обсягів незаконної міграції, чому сприяють, насамперед, бойові дії на Сході країни, невизначеність кордонів і складна економічна й політична ситуації в Україні. Незаконні міграційні процеси сприяють збільшенню злочинів, зокрема проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи тощо. Якщо на початку 2000-х рр. найпоширенішими були контрабанда, незаконне перетинання кордону, а також злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин тощо, то з початком АТО можна спостерігати зростання незаконного переміщення зброї, вибухових речовин, порушення державних кордонів, збільшення терористичних актів, убивств тощо.

II. Постановка завдання

Метою статті є висвітлення поняття міграції та її видів, а також проблем, пов'язаних із незаконною міграцією в Україні.

III. Результати

У більшості українських і зарубіжних словників міграція (від лат. *migro* – переходжу, переселяюся) – це процес переміщення людей за межі тих або інших територій із зміною постійного місця перебування (меш-

кання), можливістю регулярного повернення або ні, у певних часових межах або назавжди [6; 1, с. 727; 5, с. 309–310; 3, с. 161].

Зазвичай демографи та кримінологи структуру міграційних процесів характеризують так:

1. За територіальною ознакою: внутрішня, зовнішня.
2. За часовою ознакою: постійна (або безповоротна), тимчасова, сезонна, кочова, маятникова.
3. За способом реалізації: організована, неорганізована.
4. По відношенню до держави: еміграція, імміграція, транзитна міграція.
5. За ступенем контролю: легальна, нелегальна.

Для кожної держави міграція є звичним процесом. Як неможливо зупинити життя, так і практично неможливо обмежити пересування громадян. Як і в кожній країні, українське суспільство неодноразово переживало вибухи міграції, особливо коли люди виїжджали в пошуках щасливішої долі. Це масові виїзди до Канади, США та інших країн. Також можна пригадати “славнозвісні” примусові переміщення до Казахстану, Комі АРСР, Сибіру тощо.

Вибух міграційних процесів на початку 90-х рр. XX ст. був безпосередньо пов'язаний з розпадом СРСР. Особливо активно від'їзд “заробітчани” відбувався в сім'ях Західної України, коли мати чи батько (іноді – й обидва працевдатні батьки) їхали до Польщі, Італії, Греції, а їх діти залишалися практично без нагляду. Як було зазначено, з початком бойових дій на Донбасі, а також через анексію Криму міграційні процеси стають усе більш активними.

Загалом по Україні за останні роки міграційне сальдо впевнено змінює свій знак на мінус, тобто еміграція постійно переважає над імміграцією, що багато в чому пояснюється неоднозначною та складною економічною ситуацією в країні, а також нестабільною політичною обстановкою.

Щорічно, починаючи з 1992 р., Україну на- завжди покидають близько 38–40 тис. осіб. Досліджуючи статистику по Україні та, зокрема, по Запорізькій області, варто зазначити, що в своїй більшості емігранти – це міські жителі в активному, працездатному віці, 52% мають вищу або незакінчену вищу освіту.

Якщо до 2014 р. основними причинами виїзду громадян України можна було назвати три, а саме – туризм, відпочинок, бізнес (у тому числі й кримінальний) та виїзд на постійне місце проживання, то зараз вектор кардинально змінюється. Люди вимушено покидають місце проживання загалом, поперше, через нестабільність і військові дії; по-друге – в пошуках роботи; по-третє – з метою налагодження власного бізнесу або участі в бізнесових структурах. Стосовно туризму й відпочинку, то за проведенням власним інтерв'юванням цей показник перемістився відповідно на 16 та 18 місця.

Донедавна новим постійним місцем проживання українці обирали високорозвинуті країни: США, Німеччину, Ізраїль та ін. Наразі в межах України переміщення відбувається в бік Західної та Центральної її частини. Для виїзду за кордон частіше обирають Польщу, Італію, Словенію, Чорногорію, Угорщину, Російську Федерацію. Українці масово виїжджають у країни колишнього СРСР. Близько 80% з цієї кількості за останні п'ять років виїхали в Росію, загалом, з економічних причин. Еміграція в країни Балтії, Середньої Азії, Закавказзя та інші держави СНД становить 20% і, як правило, визначається родинними та етнічними факторами.

На жаль, з кожним роком виїжджають з України все більше людей. Так, тільки із Запорізької області з 1994 р. дотепер вибуло 69 996 осіб, а “замість” прибуло лише 35 214 осіб (-34 782 людини). З батьками їдуть і діти. Наприклад, у 1999 р. виїхало 2 456 дітей, а приїхало в Запорізьку область 1 828(-628), у 2015 р. виїхало 3 028 дітей, натомість приїхало лише 918 (-2 110).

Обираючи постійним місцем проживання іншу державу, колишні жителі України мимоволі сприяють тому, щоб українців ставало все менше. Так, тільки у зв'язку з еміграцією на постійне місце проживання в інші країни в Запорізькій області за 5 років кількість жителів значно скоротилася: українців на 4 278 чоловік, росіян – на 9 759 чоловік тощо. Статистика невтішна.

Достовірними є й деякі дані про збільшення громадян України (зокрема й Запорізької області) за рахунок жителів Кавказу. За офіційними обліками (паспортні служби, митна реєстрація та ін.) уже з 1998 р. спостерігається поступове зменшення міграційних процесів з боку цієї категорії громадян приблизно в 2,5 разів. Так, за останні п'ять

років чисельність азербайджанців, грузин і вірмен у Запорізькій області в результаті міграції збільшилася всього на 408 осіб. Згідно з переписом 1989 р. (на жаль, інших даних не виявлено, тому перепис більше не проводили), в Запорізькій області на 2,3 мільйона чоловік поряд з українцями проживало: вірмен – 2 514 чол., Азербайджанців – 1 296 чол., грузин – 930 чол., євреїв – 14 361 чол., німців – 2 330 чол. Крім цього, на території Запорізької області проживали татари, угорці, болгар, узбеки, чуваші та ін. За останні п'ять років міграційна картина багато показників змінила в області зменшилася майже на 3 000 осіб (наприклад, в Ізраїль емігрувало 6 765 чол.). Чисельність німців зменшилася на 527 чол. (у Німеччину виїхали також 93 єврея, 83 українця, 55 росіян). У США, Польщу, Італію щорічно з області виїжджають більше 200 осіб. Загалом це працездатні особи віком від 18 до 50 років.

Аналізуючи економічні та соціальні умови життя в Україні, варто зазначити, що більша частина населення хоча й не робить спроб виїзду на постійне місце проживання в інші держави, але все-таки намагається знайти тимчасову роботу за межами своєї країни. Знов-таки наголосимо, що від'їжджаючих стає все більше: в Росію, Польщу, Угорщину, Чехію, Італію, Казахстан. Ризикуючи втратити здоров'я, а часом – і життя, громадяни України сподіваються заробити, погоджуючись часом на рабську працю, щоб прогодувати близьких. Однак через відсутність угод з більшістю цих держав про надання екстреної медичної допомоги громадянам України, які тимчасово проживають на території іншої держави й захворіли або отримали травму, багато українських жителів повертаються на Батьківщину тяжкохворими, покаліченими, а то й зовсім гинуть.

Непоодинокими є випадки, коли, відпрацювавши певний час за кордоном або перебуваючи в комерційній поїздці, українські громадяни намагаються виїхати додому, але стають жертвами пограбування, побиття та інших видів насильства. На особливу небезпеку наражають себе так звані комерсанти. Комерційна міграція – це численне переміщення громадян України до держав Східної та Центральної Європи, Росію за товарами народного споживання, автомобілями, запчастинами, паливно-мастильними матеріалами тощо. Складне економічне становище та підприємницькі інтереси громадян призвели до значного збільшення такого виду мігрантів.

Постійне скорочення населення України через міграційні процеси відбувається на загальному негативному тлі. Так, як неод-

норазово було зазначено в довідкових матеріалах Верховної Ради України, уряду, Міністерства охорони здоров'я, демографічна ситуація в державі досі є складною. Відзначають постійне скорочення народжуваності та підвищення загальної смертності населення. За рівнем народжуваності Україна займає передостаннє місце серед країн Європи, за рівнем смертності – 2-е місце серед країн континенту, за рівнем дитячої смертності – входить у десятку найвищих показників для європейських країн. Як результат – відбувається депопуляція, тобто абсолютне зменшення населення внаслідок перевищення кількості померлих над кількістю народжених. Цей процес розпочався в Україні з 1991 р.

Різко знизилися показники одружень, зросла кількість розлучень, більшість сімей воліють мати одну дитину або залишатися бездітними, що значно погіршує демографічні показники держави.

Показники смертності населення за окремими категоріями залишаються стабільно високими (наприклад, смерть від хвороб системи кровообігу – 60%, від злоякісних новоутворень – 23,5% та ін.). Середня тривалість життя становить 62,9 років для чоловіків, 73,7 років для жінок. Відбувається старіння нації.

За останні роки в Україні погіршилася епідемічна ситуація, особливо з ВІЛ-інфікованими та хворими на туберкульоз. Так, лише в минулому році від туберкульозу померло близько 10 тисяч чоловік. В Україні проживають 2,4 млн інвалідів, із них понад 10% інвалідів-дітей.

У наш лексикон міцно ввійшло ще одне поняття – “біженці”. Для України це відносно новий вид міграції. Один із найстрашніших показників – це загибель військовослужбовців, добровольців і мирних жителів. Так, Президент України зазначив, що в результаті збройного конфлікту на Донбасі загинуло більше восьми тисяч українців, серед яких шість тисяч – мирні жителі. Також голова держави акцентував, що через конфлікт на Сході України понад 1,5 млн жителів Донбасу змушені були покинути свої будинки [2].

Зростає “безпритульність”, яка набуває загрозливого характеру, а також середній вік працюючих підлітків, який становить 12 років. Із таких дітей хлопчиків у 2 рази більше, ніж дівчаток. Найбільший попит на дитячу працю в тіньовому секторі. Саме там і немає практично контролю за умовами та оплатою праці працюючих дітей.

Особливу групу становить нелегальна міграція. В структурі міграційних процесів виділяють шість її видів:

- зовнішня нелегальна міграція;
- постійна (або безповоротна) нелегальна міграція;

- сезонна нелегальна міграція;
- транзитна нелегальна міграція;
- еміграційна нелегальна міграція;
- імміграційна нелегальна міграція.

Нелегальна міграція – це поширене, протиправне явище з високим ступенем латентності та великою кількістю суб'єктів (щорічно 45–50 тис. чол.), численними каналами проникнення в Україну й можливостями адаптації до системи протидії. Як правило, нелегальна міграція концентрується у великих містах України, а також у прикордонних зонах, які є місцями переправлення незаконних мігрантів до Європи.

Нелегальна міграція має ті самі причини, що й інші види міграції, але при цьому вони мають більш глобальний, трагічний та конфліктний характер. Вони примушують незаконних мігрантів іти на ризик заради власного життя, життя своїх рідних і близьких, здійснювати правопорушення й навіть злочини заради покращення свого життєвого рівня, втечі від міжнаціональних, релігійних та інших конфліктів.

Для нелегальної міграції характерні такі причини: політичні переслідування, різні види дискримінації (расова, етнічна, релігійна тощо), стихійні лиха, економічна нестабільність держави, культурна і мовна ізоляція, соціальні проблеми.

Відомо, що Україну використовують для нелегального проникнення іммігрантів з Азії в Західну Європу, для транспортування через її територію з країн Європи наркотиків і зброї в країни СНД. Щорічно збільшується кількість затриманих осіб, які незаконно перетинали кордон України. Найбільшу кількість затриманих спостерігають на українсько-словацькому, україно-угорському, українсько-російському кордонах. Прикладів незаконної міграції можна навести безліч, що свідчить про її неконтрольований характер і розмах.

Як правило, незаконна міграція супроводжується вчиненням злочинів. Так, уже було зазначено, що в Україні та через її територію перевозять нелегально не тільки товари без оплати відповідного мита, а й зброю, вибухові речовини, наркотики. Сьогодні прибутковим “бізнесом” стає перевезення за кордон бурштину, що нелегально добувають у Рівненській, Житомирській та Волинській областях. Голова Закарпатської ОДА Геннадій Москаль неодноразово звертав увагу на нелегальну міграцію та контрабанду, що прокладає собі шлях через Закарпаття: «Коли йдеться про контрабанду цигарок до ЄС, чимало українців згадують про Польщу, де щодня тисячі місцевих заробітчан-“човників” перетинають кордон, щоби продати кілька пачок. Та великі, “промислові” масштаби контрабанди властиві не так польській, як словацькій та угорській ділянкам нашого кордону. Тобто – кордону

через Закарпаття. Тут процвітає наймасштабніша та найзухваліша контрабанда. За минулий рік відомо щонайменше про дві групи, що використовували для переправи контрабанди до Словаччини... вертольоти! Один із гелікоптерів, що нелегально курсував через українсько-словацький кордон, розбився в листопаді 2015 року. Інший вдалося затримати навесні 2016 року. А кілька років тому був розкритий "міждержавний тунель" для контрабанди цигарок та нелегалів, електрифікований та обладнаний вагонетками» [4].

IV. Висновки

Проведений аналіз сучасної міграційної ситуації в Україні, а також її динаміки за останні роки свідчить про наявність в Україні, поряд із соціально-економічними проблемами, серйозних проблем у галузі міграційних процесів. Вони вимагають проведення серйозних, глибоких досліджень.

Особливу увагу необхідно приділити виявленню причин і умов, що сприяють незаконній міграції, прогнозуванню міграційних процесів, виявленню зв'язку незаконної міграції зі злочинними видами бізнесу – незаконним перетинанням кордону, торгівлею наркотиками, зброєю, людьми.

Необхідним є пошук заходів протидії незаконній міграції. В цьому зв'язку станов-

лять інтерес дослідження кримінально-правового напрямку, особливо ті, що пов'язані з аналізом складу злочину та кримінально-правовою характеристикою злочинів терористичного спрямування, участю у збройних конфліктах, незаконному збройному формуванні, організації злочинних угруповань.

Список використаної літератури

1. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Большая Российская энциклопедия ; Санкт-Петербург : Норинд, 1998. – 528 с.
2. Війна на Донбасі забрала життя 6 тисяч мирних жителів // Новини АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/ua/news/162128/>.
3. Волков А. Г. Курс демографии / А. Г. Волков. – Москва : Мысль, 1985. – 271 с.
4. Проти службовців посольства Словаччини відкрили кримінальну справу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.yandex.ua/yandsearch?text>.
5. Словарь иностранных слов. – 12-е изд., стереотип. – Москва : Русский язык, 1985. – 805 с.
6. Юридична енциклопедія : в 6 т. [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – Київ : Українська енциклопедія, 1998. – Т. 6. – 765 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2016.

Денисова Т. А. Миграционные процессы в Украине: современное состояние и проблемы незаконной миграции

В статье исследованы вопросы миграции в Украине. Указаны виды миграции (внутренняя и внешняя) и охарактеризована её структура по территориальному, временному признакам, по способу реализации, по отношению к государству и по степени государственного контроля. Акцентировано на преступлениях, связанных с незаконной миграцией.

Ключевые слова: миграция, население, регион, незаконная миграция, преступность.

Denysova T. Migration Processes in Ukraine: Modern State and Problems of Illegal Migration

The modern condition of development of the Ukrainian society, his economic, political, ideological, legal and moral parties (sides), is characterized by scale processes, one of which become the increasing openness of a society and expansion of a migratory field.

Population shift as a whole has positive social character: the rational, reasonably organized moving of citizens promotes development of new workplaces, positively influences an infrastructure of cities, helps to embody set of creative plans of the person.

In the majority of domestic and foreign dictionaries, and also, in opinion of demographers, migration (latinmigratio, from latinmigro – I pass (proceed), I move) is a process of moving of people for limits of those or other territories with change of a constant residence for ever or for the certain period, or with regular returning to a residence. Thus, the basic kinds of migration is internal, connected with moving the population inside the state and external, connected with moving the population between the states, and first of all the former USSR.

Investigating statistics on Ukraine and, basically, on the Zaporozhye area, it is necessary to note, that in the majority emigrants are city dwellers at active, able-bodied age, 52% have the maximum (supreme) or uncompleted higher education.

It is possible to name principal causes of departure of citizens of Ukraine three, namely, tourism, business (including criminal) and departure a constant residence.

Analyzing economic and social conditions of life on Ukraine, it is necessary to note, that the most part of the population though does not undertake attempts of departure a constant residence in other states, but nevertheless tries to find time work outside the country. Driving off becomes more and more: to Russia, Poland, Hungary, Czechia, Italy. Risking to lose health, and at times and citizens of

Ukraine hope to earn lifes, agreeing, at times, on slavish work to support relatives. However, because of absence of agreements with the majority of these states about granting emergency medical aid to citizens of Ukraine who temporarily live in territory of other state and were ill or have received a trauma, many the Ukrainian inhabitants come back home the seriously ill patients crippled, and even at all perish.

The carried out analysis of a modern migratory situation in Ukraine, and also its dynamics for last years, testifies to presence in Ukraine, alongside with socio economic problems of serious problems in the field of migratory processes. They demand realization of serious, deep researches. The special attention is necessary to give the reasons and the conditions promoting illegal migration, forecasting of migratory processes, communication of illegal migration with criminal kinds of business – trade in drugs, the weapon, people.

Key words: *migration, population, region, illegal migration and crime.*